

ASTRUPTUNET I JØLSTER

DOKUMENTASJONSRAPPORT. RESTAURERING BYGNINGENE 2020-2024

INNHold

Innledning	3
Bestastova	8
Kjøkkenstova	22
Gamlestova	32
Borgen	42
Gardsfjøset	64
Utedoen	66
Flaggstang	69

INNLEDNING

Om prosjektet

Sunnfjord kommune har eid kunstnerhjemmet til Nikolai og Engel Astrup siden 1966. Nikolai Astrup blir i dag regnet som en av våre mest fremtredende og folkekjære bildekunstnere, som også får økt oppmerksomhet internasjonalt. Kommunen ønsker å skape en større oppmerksomhet omkring Nikolai og Engel Astrup – kunstnerne, kunsten, og omgivelsen i Jølster. Arbeidet til Nikolai og Engel og livene deres representerer en enestående skatt. Ivaretagelse og formidling av denne arven vil være den største kulturpolitiske oppgaven kommunen vil ha fremover, i samarbeid med Sunnfjord museum som har ansvar for selve formidlingen i tunet, og for alt inventar i bygningene.

Astruptunet er genuint, fordi anlegget er nesten slik det var da familien Astrup levde her, i perioden 1913-1966. Sparebankstiftelsen DNB har gjort det mulig å utrede og gjenskape den frodige og rike hagen som var her på Astrups tid, samt å sette i stand samtlige bygninger - i samarbeid med kommunen. Prosjektet har pågått i tunet i perioden 2020-2024. Det har vært en målsetting for prosjektet å behandle anlegget som om det var fredet, gjennom best mulig antikvarisk riktig istandsetting. Samtlige innleide og utøvende i prosjektet har erfaring fra arbeid med kulturminner.

Kostnader og finansiering

Det ble tidlig utarbeidet en kostnadskalkyle for gjennomføring av tiltakene i Astruptunet. Kostnadene bygger på Arkadia landskap sin rapport om tiltak i hagen og NIKU sin rapport om tiltak tilknyttet bygningene. Ingeborg Mellgren Mathiesen har utarbeidet kalkylen for hagen mens kom-

munens bygg og eiendom har utarbeidet tilsvarende kalkyle for tiltak med bygningene. Tiltakene og kostnadene er sammenstilt i tabell og gjennomføringen er fordelt over en periode på 4 år til og med 2024. Samlet låg det til grunn ein kalkulert kostnad/budsjettråme på om lag kr. 49,7 mill. Forebels rekneskapen syner at prosjektet er gjennomført godt innafor råma med ein sluttsum på om lag kr. 42,0 mill.

Formål og målgruppe for restaureringsrapporten

Formålet med denne rapporten er å dokumentere de omfattende restaureringsarbeidene som har pågått knyttet til de ulike bygningene i Astruptunet. Den omfattende restaureringen av landskapet er dokumentert i egen rapport.

Dette dokumentet er utarbeidet av Astrid Opsal, Erlend Slåtten og Live Gram.

Rapporten er i all hovedsak ment som informasjon til eier og drifter av tunet, fremtidige håndverkere som skal gjøre arbeider på bygningene, kulturminnemyndighetene, Sunnfjord museum, Sparebankstiftelsen DNB og interesserte besøkende. Det finnes mange flere fotografier fra arbeidene, samt daglige timelister fra utførende håndverkere og FDV-dokumentasjon som oppbevares bla i kommunens arkiv. (Sunnfjord kommune skal ha all FDV-dokumentasjon og vi legg dette inn i FDV verktøyet FamacWeb) (timelister som følger faktura blir arkivert i Visma)

Deltagere og bidragsytere i prosjektet:

Prosjektledelse:	T-2 Prosjekt As v. Lars-Henrik Milert
Landskapsarkitekt/prosjektleder:	Arkadia landskap v/ Ingeborg Mellgren-Mathiesen
Arkitekt:	Arkitektkontoret Schjeldrup & Gram v/Live Gram
Kultuminnerådgivning:	T-2 Prosjekt v/ Astrid Opsal
Sunnfjord kommune:	Thor Ove Farsund, Bjarne Sunde, Veronica Aalhus, Hanna Bruland, Arve Dvergsdal, Oddvin Klakegg, Olav Johan Årskaug
Byggmester/ tradisjonshåndverker Sandal AS:	Slåtten Grind & Laft AS: v/ Erlend Slåtten, Jan Inge Dvergsdal, Halvor Slåtten, Idar Sunde. Per Ole Reite, Olav Sætre, Leif Inge Flø, Marthe Boll, Daniel Armitage, Rob Runia, Ingvar Skårland
Bjarne Åsen:	Alt nytt smijernsarbeid
Nicklas Milert	Muring, piper og peis
Jølster betongbygg AS:	Ottar Berg
Henden Elektro:	Vidar Mallesvik
Maler Rune Skilbrei AS:	Tor Skilbrei
Vestland Rør og Elektro AS:	Bjørn Egge
Jølster bygg:	Nils Ove Aasen (Inventar)
Holvik glass AS:	Overlys
Førde kranutleie AS:	Heiste Bestastova opp og ned fra parkeringsplassen ved galleribygningen.

Bakgrunnsinformasjon og kilder for prosjektet:

Ved oppstart av prosjektet kunne vi dra veksler på en verdifull studie av bygningene og interiørene som ble gjennomført av Norsk institutt for kulturminneforskning NIKU Rapport 141/ 2016 – og som det refereres til i denne dokumentasjonsrapporten når det gjelder grundigere bygningshistorikk. Det forelå også rapport om hagehistorien fra 2017 og restaureringsforslag for hagen fra 2018, begge utarbeidet av Arkadia landskap. Samtlige rapporter har vært finansiert av Sparebankstiftelsen DNB, og har vært til inspirasjon og god hjelp.

En bekymring i NIKUs rapport var at de mente å finne tegn til at grunnene i tunet var i bevegelse. Dette har nå blitt undersøkt, og massenes beskaffenhet er ikke alarmerende med tanke på rasfare. Det som har vært av skader på fundamentene skyldes i stor grad vannbelastning fra grunn og manglende takrenner, utvasking og frostsprengning – ikke utgliding av terreng.

For de bygningsmessige restaureringsarbeidene har gamle fotografier utlånt fra flere familiealbum, samt Astrups malerier fra tunet, vært til stor hjelp. Kunnskapsrike diskusjonspartnere har særlig vært:

- Tove Kaarstad Haugstøl, senior kurator PhD, Nikolai Astrup forskningssenter for kunst og landskap i KODE, Bergen.
- Solveig Berg Lofnes, Sunnfjord museum – avdelingsleder og guide i tunet gjennom mange år.
- Jan L. Hundvedbakke, arkitekt - oppmålingstegninger fra 1979 og samtaler.

Byggene ble fotoscannet og fotografert med drone ved oppstart av prosjektet. Det ble utarbeidet illustrerte referater fra alle prosjekteringsmøter/ byggemøter som belyser prosessen og drøftingene underveis.

Den første innhøstingen.

Foto av de involverte i forbindelse med avslutningsmiddag for prosjektet hos Erlend Slåtten, oktober 2023:

1. Solveig Lofthus	5. Hilde Bjørkum	9. Jan Inge Dvergsdal	13. Daniel Edward Armitage	17. Ola Grimsbø	21. Halvor Slåtten
2. Ingeborg Mellgren-Mathiesen	6. Live Gram	10. Erlend Slåtten	14. Bjarne Sunde	18. Leif	22. Magnar Dvergsdal
3. Hanna Bruland	7. Olav Sætre	11. Anita Nordheim	15. Olav Johan Årskaug	19. Idar Sunde	
4. Astrid Opsal	8. Oddvin Klakegg	12. Lars- Henrik Milert	16. Thor Ove Farsund	20. Bjarne Aasen	

Kilder:

- * «Astruptunet Sandalstrand, Jølster – Dokumentasjon og overordnet forvaltningsplan»
NIKU oppdragsrapport 141/2016 v. Leden, Flyen, Heggenhougen og Haugen.
- * «Astruptunet – Sandalstrand i Jølster» Diplomoppgave ved Institutt for arkitekturhistorie, NTH – Trondheim, 1979.
Jan L. Hundvedbakke
- * «Astruptunet i Jølster - Nikolai Astrups gårdshage på Sandalstrand – Fortid møter fremtid – Hagehistorie september 2017».
Arkadia landskap v. Ingeborg Mellgren Mathiesen
- * «Astruptunet i Jølster - Nikolai Astrups gårdshage på Sandalstrand – Restaureringsforslag 2018»
Arkadia landskap v. Ingeborg Mellgren Mathiesen
- * Muntlige kilder som har opplevd tunet mens det fortsatt var i Astrup-familiens eie: Arne Reidar Solheimsnes
(nabo på ei eiendommen Kluge), Kari, Kaisa (Kari), Ingebjørg, Siv og Eva Astrup (barnebarn av Engel og Nikolai, Bjarne Sunde
(deltager i prosjektet og i familie med Astrup?))
- * Fotografier, i hovedsak fra familiealbum.
- * Astrups malerier og brev.
- * Nikolai Astrup arkiv, Astrupsenteret i Bergen <https://nikolai-astrup.no/nb/archive>

BESTASTOVA

Innledning:

Huset er flyttet til Astruptunet sommeren 1926. Dette var del av kåret til Emmerense Eliasdatter Skrede (Besta), da hun flyttet fra gården Skrede hvor hun vokste opp, og giftet seg med Anders J. Sunde på gården Indresunde. Bygningen ble aldri satt opp på Indresundet, men lå lagret der til Besta, Nikolais svigermor, flyttet til tunet en gang etter at hun ble enke i 1919.

Bestastova har vært brukt til overnatting ved behov, trolig for gjester, tjenestefolk og håndverkere som kom og gikk. Det er usikkert om Besta hadde dette som bolig i det hele tatt. Ungdommen koste seg der på 60-tallet med platespiller.

På Astrups tid bestod Bestastova av en laftet del og en reisverksdel, samt et bislag. Reisverksdelen kan ha blitt tilført ny av Astrup etter oppføring av laftedelen i den større terrenget tillot. Stedlig byggeskikk tilsier at det nok har vært en reisverksdel med dybde på ca 1 meter opprinnelig. Om bygningen har hatt bislag der den sto opprinnelig er tvilsomt – også etter lokal byggeskikk.

Det finnes et foto fra 1920-tallet som viser Bestastova med intakt bakre del og bislag. Bildet «Vårskisse» av Nikolai Astrup, trolig fra 1926, viser Bestastova med bislag. Derfor konkluderer vi med at bislaget ble oppført i forbindelse med at bygningen ble reist i tunet. Trolig ble det da også tatt døråpning i laftekassen mot bislaget.

Den bakre reisverksdelen – og kanskje deler av bislaget - ble tatt av ras vinteren 1946/47 (årstall usikkert). Sønn av Nikolai Astrup, Nikolai junior, har laget to skisser av Bestastova slik han husker den før raset. Den ene er fra tidlig 2000-tall, den andre fra 2013.

Bestastova var ved oppstart av restaurering november i 2020 i dårlig forfatning. Taket ble holdt på plass med lastestropper. Søndre/ bakre del (til høyre) ble tatt av ras på 1940-tallet.

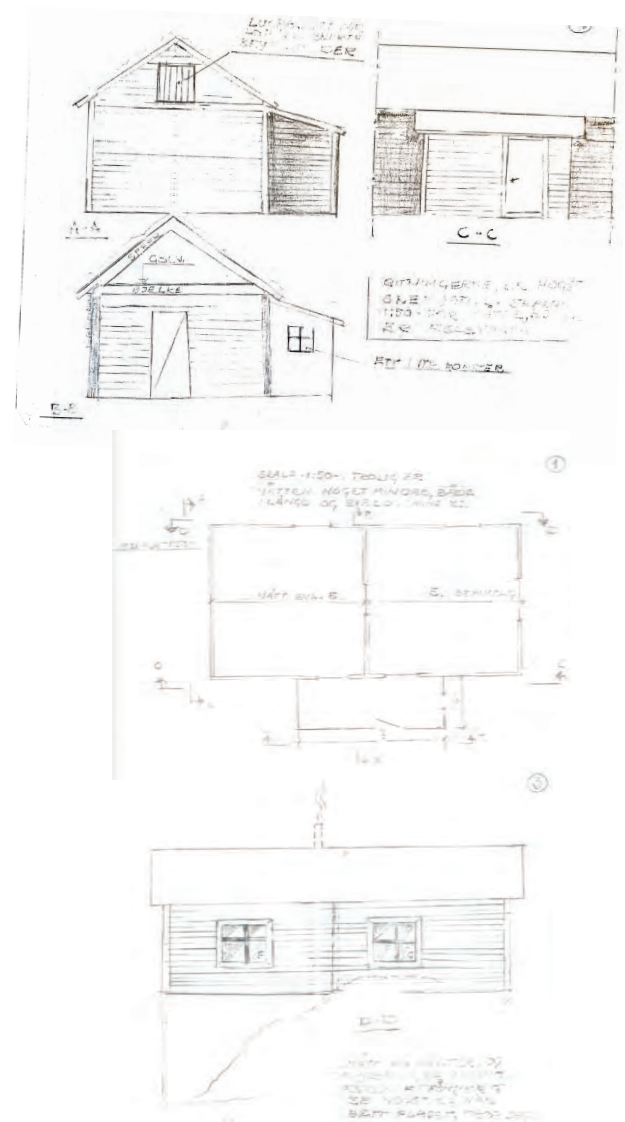
Her på baksiden stod det frem til raset på 1940-tallet en bygningskropp i reisverk. Døren på bildet har blitt brukt som ytterdør siden da, men er opprinnelig døråpningen mellom reisverksdelen og laftedelen i Bestastova.

Mellom murene ut mot stien hadde det samlet seg fyllmasser og stein gjennom årenes løp.

Bestastova sett mot vest. 1920-tallet. Foto: Familealbum

Skisser av Nikolai junior slik han husker Bestastova fra før raset.

Laftedelen og grunnmuren ble lappet sammen etter raset, men den skal ha stått som «ruin» ganske lenge. Døra mot tunet ble kledd igjen på et tidspunkt, og stova ble panelt på ny. Reisverksdelen og bislaget ble ikke gjenreist. Inngangen ble lagt til den opprinnelige åpningen mot sør. Da vi startet arbeidene var det kun den panelte laftekassen som stod. Det skal ha blitt utført reparasjonsarbeider på Bestastova på 1970/80-tallet, og kun noen nødtiltak etter det.

Funn på stedet:

Hjørnesteinene til reisverksdelen ble funnet i terreng.

Pipefundamentet var på plass. Rester av pipa ble funnet i terreng. Restene av en gammel ovn som ble funnet ute i terreng der reisverksdelen sto, er nå lagt på loftet/lemmen.

Bislagets støpte gulv lå såpass intakt i terreng at det ga oss arealet av det opprinnelige bislaget. Det er støpt nytt gulv basert på det gamle. Døråpning i laftedelens østvegg var kledd inn, men ble gjenfunnet bak plate.

Taktroa består delvis av gjenbrukte gulvbord. Dette kan være originalt, men de kan også ha ligget som gulv i Bestastova tidligere, men kan ha blitt gjenbrukt som tro når stua fikk nytt gulv da den ble reist i tunet.

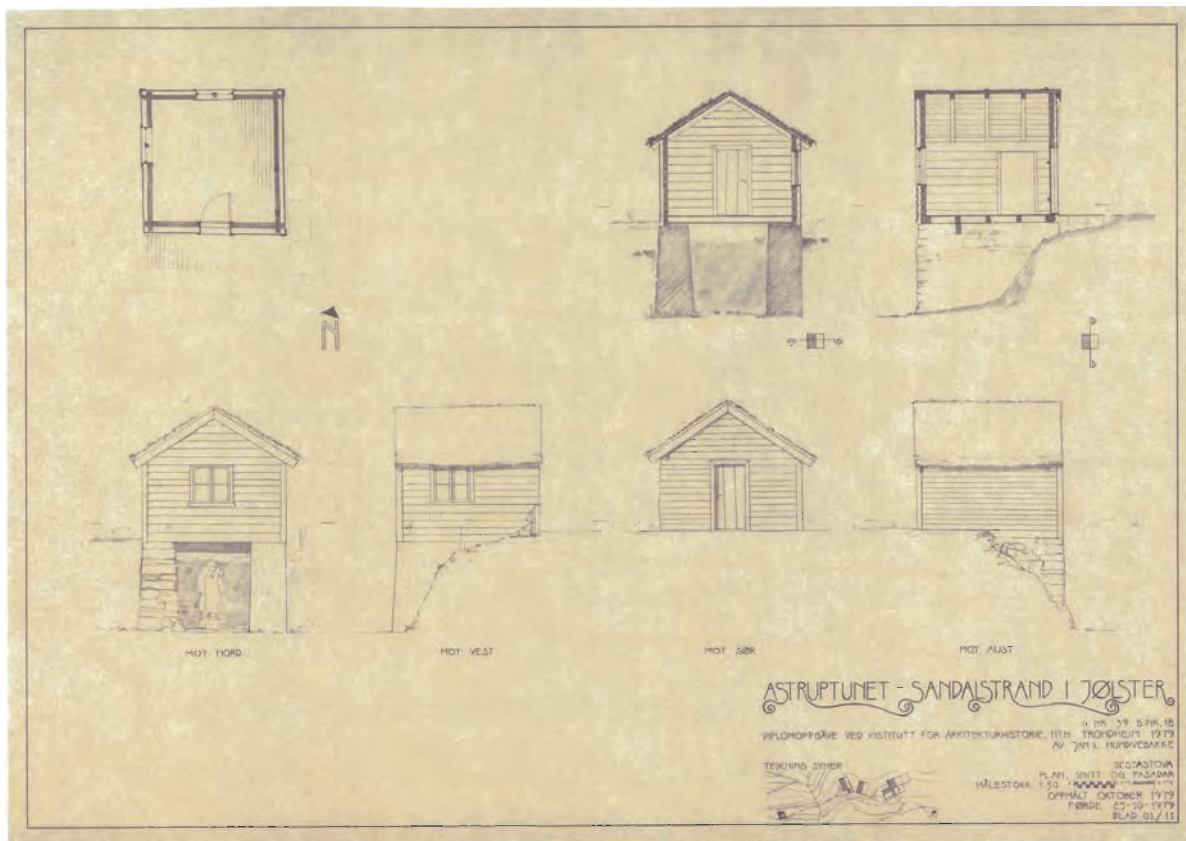
Under den ytterkledningen som var av nyere dato. (Nordveggen er original), var det rester av vindtetting. Vi fant 3 lag ullpapp og tjærepapp av ulik alder. Dette er bevart bak ny kledning.

Valg vi har tatt:

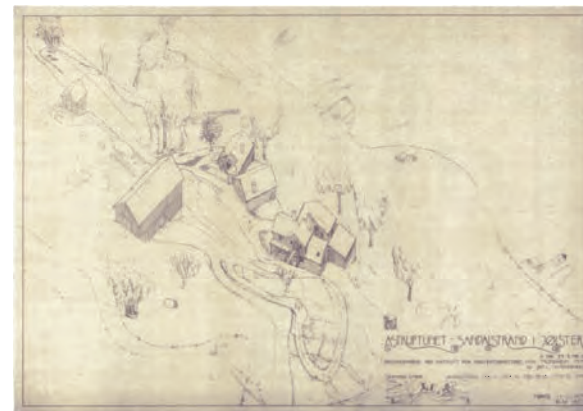
Det ble vurdert at dokumentasjonen vi hadde ville være tilstrekkelig for å rekonstruere reisverksdelen på Bestastova.

Sperrestokk og raftet hadde råteskadar i sørvestlig hjørne og det lå knotteplast av nyere dato på taket. Det gamle bjelkelaget var lappet med bruk av moderne materialer og hadde råteskader. Gulvet var blitt isolert med Glava. Bygget ble brukt som lager.

Arkitekt Jan L. Hundvebakk utførte en grundig oppmåling av byggene i sin diplomoppgave på NTH i 1979. Som en del av oppgaven viste han også situasjonsplaner hvordan tunets bygningshistoriske utvikling hadde vært. Disse tegningene har vært svært nyttige for restaureringsprosjektet. Tegningene er nå tatt hånd om av museet.

For å kunne jobbe effektivt både med murene og restaurering av selve bygget ble Bestastova heist av murene og plassert på parkeringsplassen ved Galleriet.

Av praktiske hensyn og pga vanskelige arbeidsforhold i bratt terreng, ble det valgt å løfte laftedelen av grunnmuren. Dette lettet arbeidet med restaurering av grunnmursvangene, og gjorde det mulig å gjennomføre deler av restaurerings- og rekonstruksjonsarbeidet på verksted. Bygningen ble heist opp til plassen bak galleribygningen. Den ble heist sikkert og presist tilbake på plass – nå med ny bunnstokk, restaurert laftedel og tilbygg i reisverk - 3,3 tonn - 24. september 2021. Grunnmursvangene var da blitt hevet med to skift. Dette var nødvendig for å få til en knapp, men brukbar høyde på bakre del av bygningen. Dette kunne også forsvares fordi vangene hadde seget/terrenget vokst over tid. Det er lagt drenerør i grunnen for å lede bort vann som sildrer på berget i bakkant under bygningen.

Ny bunnstokk løper kontinuerlig i hele byggets lengde, felles for laftedel og reisverksdel. Det var hensiktsmessig å gjøre det slik bl.a. for å holde bygningen sammen ved tilbakeheising.

Det er sannsynlig at reisverksdelen har hatt samme tradisjonelle konstruksjon som vi finner i reisverksdelen på Kjøkkenstova (tilflyttet ca 1914). Dette er lokal byggeskikk. Dette er det beste forbildet vi har for rekonstruksjonen.

Vi vet lite om overflatene i interiøret i reisverksdelen. Kjøkkenstova er brukt som forbilde, med sitt panel. Vi vet heller ikke om det har vært ovner i begge rom, men vi har valgt å sette inn en ovn i laftedelen, der vi med sikkerhet vet det har stått en. Denne ovnen lå demontert i stova da vi startet arbeidene. Opprinnelsen er ukjent. Detaljering rundt ovnen med skiferheller er sannsynliggjort, basert på lokal tradisjon. Rester av ovn funnet i terreng ligger på lemmen.

Den fremste delen av muren (mot nord) var støpt. Dette er sannsynligvis et sikringstiltak etter raset. I vangene var det brukt en del sprengt stein etter utsprenging av tomten.

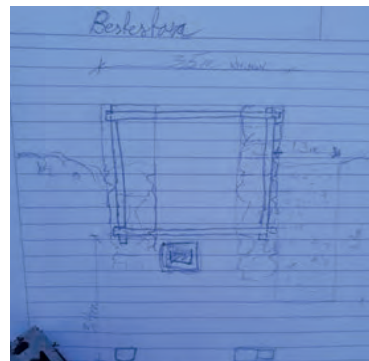
Det ble heist ned gravemaski og etterhvert etablert en kistesatt veite for å lede vekk alt vannet bak Bestastova. Hele murfundamentet ble hevet to omfar, ca. 20cm.

Pipen er støpt og pusset med kalkmørtel. Utseendet er røft, basert på rester vi fant – selv om disse kan ha vært noe utvasket. Pipen er støpt rett opp fra fundamentet som stod intakt på berget under stova. Det ser litt rart ut i rommet, men vi har ikke belegg for annen plassering, selv om den originalt kan ha vært noe forskjøvet. Pipen er ikke rekonstruert med innvendig røykløp, fordi den ikke skal brukes.

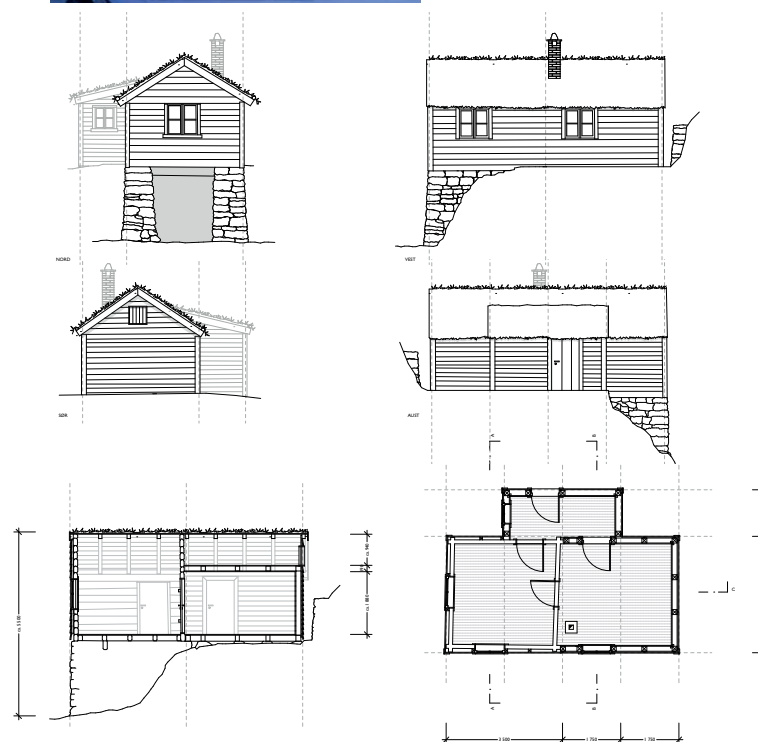
Dørvidere til nye dører er kjøpt brukt. Samme type som finnes i Kjøkenstova. Øvrige smijernsbeslag er laget etter modell fra Gamlestova. Vi har valgt å sette inn ytterdør i bislaget. Basert på fotoet fra 1920-tallet er det imidlertid vanskelig å se om det har vært et dørblad her. For å hindre nedfukting av døra er det etablert en takrenne. Dette forsvares av tekniske/vedlikeholdsmessige årsaker. Gulvet i bislaget er støpt nytt, med samme fotavtrykk som det gamle som lå i terreng.

Vi har lagt inn strøm av hensyn til formidling og for eventuell oppvarming. Det var spor etter eldre el- installasjon, men den var fjernet. I laftedelen er det valgt kopi av eldre belysningsarmatur, ledningstype, brytere og stikk i den nye reisverksdelen er det valgt moderne. Det er satt inn sikringsskap i bislaget, innbygd og kamuflert som hylle. Vi vet ikke sikkert hvordan terrenget opprinnelig så ut i bakkant av bygningen før raset. For oss var det nå nødvendig å sikre terrenget på baksiden av bygningen mot nye ras og utglidning og for å sikre passasjemulighet rundt reisverksdelen for fremtidig vedlikehold.

Vi har sørget for steinsetting av den bratte skråningen i sør, med armeringsjern slått ned i berget nederst. Begroing på steinsettingen må holdes i sjakk for å minimere fuktpåkjenning på sydveggen. Det er stor fuktbelastning på nedre del av treverket. Steinheller settes opp som beskyttelse. Neppe originalt, men teknisk nødvendig – og reversibelt.

Da Bestastova ble heist vekk, fant man spor etter hjørnesteinene til den gamle reisverksdelen. Rekonstruksjonstegninger kunne dermed utarbeides på forholdsvis sikkert grunnlag. Skisse: Erlend Slåtten

Tegninger for rekonstruksjon ble utarbeidet basert på gamle foto, skisser og opplysninger som dukket opp underveis i restaureringen av bygget og murene. Tegn: Arkitektkontoret Schjelderup & Gram

Bestastova er den eneste bygningen i tunet som har fått 8 lag never under torva på taket i stedet for knotteplast og pynte-ever ved rafta. Dette er et eksperiment for å se hvor lenge dette er en bærekraftig løsning! Vinduet i bislaget er satt inn basert på tegningene til Nikolai jr. Størrelse og plassering er omtrentlig, og vi er ikke sikre på at det faktisk har vært vindu her, men vi har valgt å stole på tegningen.

Byggmester Erlend Slåttens beskrivelse av arbeidet:

Bestastova var ved oppstart av restaurering november i 2020 i dårlig forfatning. Taket vart halde på plass med lastestropper. Sperestokk og røste hadde roteskadar i sørvestleg hjørne. Sperre stokken var på veg ut. Bjelkelaget og svillstokk mot sør låg under terreng nivået og var delvis vekk rotne og fuktige.

Det gamle bjelkelaget var lappa i saman med moderne materialar og hadde roteskadar. Golvet var isolert med Glava-isolasjon, det var spikra bord kant i kant under bjelkane. Dette bjelkelaget vart demontert. For å kunn jobbe effektivt både med murar og restaurering vart Bestastova krana av murane og plassert opp ved Galleriet.

Det vart utført ei utgraving av området der vi fant hjørnesteinane til bindingsverksdelen. Ein fant store delar av den støypte plata til bislaget. Fundamentet til originalpipa var og intakt. I utgravinga vart det og funne omns delar og restar av den gamle pipa.

Første steg på grunnarbeidet vart å demontere heile vangen mot vest. Den fremste delen var støypt (Dette må vere sikringstiltak etter raset). I vangane var det brukt mykje sprengt stein etter utsprenging av tomte. Tomta vart rydda og reinska.

Det vart heist ned ei gravemaskin med kranbil for å lette arbeidet med støttemur, torvgard og drenering. Det vart laga ei kistesett veite for å leie vekk vatn bak Bestastova. Det er også lagt drencrør bak murvangen mot vest som går vidare i rør mot Flugeeigendommen.

Det ble oppført ny pipe på de gamle pipefundamentet under bygget.

Rester av gammel pipe ble funnet i massene under bgygget. Denne viste at pipene var svært grovt murt og dannet utgangspunkt for ny oppmuring.

Pipen har innvendig plastforskaling hvor det går trekkerør til varmeelement i ovn.

Murvangen mot vest vart mura oppatt i same stil som austvange. Det vart tilført noko stein. Det vart gjort tiltak på muren aust for å få den sikra og fjerne tjuvband.

Heile mur fundamentet vart heva to omfar ca. 20cm.

Restaureringa og bygging av bindingsverkdelen vart utført når bygget stod ved Galleriet. Svillstokk mot vest var reparert med ein gamal mala laftestokk. Heile denne svillstokken var så dårleg at den vart bytt i hele lengda. Det vart og laga ei ny nov-spuns på svillstokk sørvest. På austveggen vart svillstokk på langvegg bytta frå sør og forbi dørøpning til bislaget.

Brystmora vart spunsu i sørvest hjørne og det vart laga ein ny røstestokk over denne. Beitskier mellom stova og bindingsverksbygget mangla så det vart laga nye etter spora på veggen.

Gamal utvendig tjæreapp på veggene er beholdt som dokumentasjon. Bindingsverkdelen vart bygd med 6x6 stendarar som er tappa ned i golvbjelke og toppsvill. Det vart montert tre takbjelkar og nye sperr.

Muren under bislaget og stien mot Bestastova var dårleg og måtte ordnast. Skråningen mot gangvegen vart demontert og oppatt mura. Ytterkledning på nordvegg er original i tunet. Denne er bevart. Fleire av desse borda har ein u-profil på begge langsider (kan minne om undertaksbord som var lagt med over underliggar).

Ved demontering av den nyare kledinga på dei resterande veggane kunne vi sjå at det kunn hadde vore to sett med kledning. Vi kunne sjå spora etter det første settet med kledning og komme fram til dimensjonar og plassering på original kledning. Ny al kledning vart montert etter desse spora. Borda vart festa med klypt spiker sidan det var spor etter dette i

Restaureringen og bygging av bindingsverksdelen ble utført når bygget stod ved Galleriet.

dei gamle opplengjene og at gavlveggen nord er festa med det.

Takkonstruksjonen på stova var ganske intakt. Dei nedste takborda og nokre sperreendar var dårlege. Dei dårlege sperra vart spunsu og det vart montert nye al bord nedst på ufsa.

Taktroda og sperra er original i tunet (men ikkje originalt på stova). Det ser ein for det er berre eit sett med spiker i sperra. Troborda er hovudsakeleg av gjenbruket golvbord. Nokre av troborda hadde brotskadar mot sør(sikkert etter raset).

Det vart lagt nytt reint nevertak med 8 lag never på Bestastova. På bislaget vart det lagt ei ekstra sikring med papp og knotteplast pga. den flate takvinkelen. Taket har fått nye einekrokar og torvhald i rein kjerneved. Det vart laga 2 nye dører mot bislaget og ei dør mellom inne romma. Desse fekk nye hengsler og vridarar.

Golvborda er originalt til tunet og har vore demontert og remontert ein gang tidlegare. Dette kan ein sjå på spikarhol i originalbjelkane. Golvet vart demonterte og montert samtidig så ein isolerte med kvitmose. Det vart laga seks nye golvbord for å erstatte øydelagde og nyare golvbord. Dei nye borda vart montert vest i stova.

Det vart laga ei ny heilstøypt pipe på det gamle fundamentet. Pipa har same utvendig mål som den gamle pipa kopiert etter funn av delar av original pipa i tomte. Pipa har ei innvendig plast forskaling og det går trekkerør til varmeelement i etasjeoven gjennom den, så den er ikkje berekna for bruk.

Etasjeomnen som låg i stova ved oppstart av prosjektet vart restaurert. Det vart laga til ei helle som omnen står på og ei ståande skiferhelle mot tømmeret i bakkant. Det vart montert varmeelement i vedomnen som skal sikrar jamn temperatur i bygget.

Ytterkledning på nordvegg er original og ble bevart. Ny kledning ble festet med klypt spiker.

Bestastova heist på plass med ny reisverksdel mot sør.

Det nye bislaget ble oppført i bindingsverk på ny støpt plate.

Takkonstruksjonen på Bestastova var ganske intakt. Trobordene er hovedsaklig gjenbrukte gulvbord. Etter noe utskifting ble det lagt nytt, tradisjonelt nevertak med 8 lag never. På bislaget ble det lagt knotteplast pga. den flate takvinkelen.

Veggene på den rekonstruerte bindingsverksdelen (bakre rom i bildet) ble isolert med trefiberisolasjon. Bjelkelaget er rekonstruert basert på funn på stedet. To originale bjelker er gjenbrukt. Gulvene i reisverksdelen ble isolert med trefiberisolasjon.

Bestastova komplett og ferdig restaurert.

Det blir i fortsettelsen viktig å sørge for tilstrekkelig lufting mellom bygg og terreng, spesielt mot sør.

Dreneringen under bygget er utbedret.

KJØKKENSTOVA

Tittel: Mistbenkhaugen 1920-24
Kjøkkenstova lengst til venstre, før vindfanget ble oppført i 1927.

Tittel: interiør med vugge, 1926-27
Kjøkkenstovas interiør.

Innledning

Kjøkkenstova ble satt opp i 1914, med delvis støpt kjelder. Vindfang tilbygd i 1927.

For øvrig bygningshistorikk se NIKU Oppdragsrapport 141/2016.

Ifølge nabo Arne Reidar Solheimsnes skal kjøkkenet ha vært svart av sot og damp, til Engels fortvilelse. Det skal ha vært et samtaleemne hvordan det skulle fjernes, og klor – som var «det nye» - ble diskutert. Det er sotrester i krokene.

Rester av blåmaling på ytterdør og på labankdør mot øst kan være fra slutten av 60-tallet – malt av Dagfinn - ifølge Solheimsnes.

Kjøkkenstovas interior er kjent fra flere av Astrups malerier.

Fra tilstandsvurderingen utført i 2021

Remmer måtte til for å holde rennen på plass.

Vindfanget er fra 1927

Funn vi har gjort:

Kjeller:

Kjellerdøren er en gammel stovedør, som kan ha stått oppe i kjøkkenstova tidligere.

Vinduet som satt i veggen var av nyere dato og spor i muren tydet på at kjellervinduet hadde vært høyere tidligere.

Vegger, himling og skap har hatt kalkmaling.

1.etasje:

I kjøkkenet har både yttervegger og tak vært isolert med gress, tørt løv og papp. Navn på utførende fantes på pappen!

Det har vært papp innvendig på veggen mot nord i kjøkkenet. Lister og filler har vært brukt for å få til et plant underlag. Det er spor etter stift, samt papprester, så veggen har vært pappkledd. Det er ingen spor etter maling. Døråpningen mellom kjøkken og stova ser vi er utvidet – uvisst når. Den gamle døren kan ha blitt flyttet til kjelleren.

Det har originalt vært tapetsert papphimling på undersiden av taktroa i stova. Denne er skjært ned, og rester kan sees langs taksperrene. I vindfanget var det et vindu av nyere dato. Spor på spikerslaget viste størrelsen på originalvinduet.

På gulvet i vindfanget ligger det innfelt smale nyere, gjenbrukte gulvbord. Disse er i god stand, og får ligge.

Eksteriør:

Kledning på sørveggen og på vindfanget er original. På nordveggen var det tykk granpanel, men spikerhull på lafteveggen viste hvor eldre kledning hadde sittet.

Nordvegg på kjøkkenet. Sprekkene mellom laftet er tettet fordi det har vært montert papp her tidligere.

Løv som isolasjon i vegger og tak.

Det er spor av papp/ tapet på undersiden av taktroa i overgang til sperrene. Vi har ingen dokumentasjon på hva tid det var montert papp/ tapet her.

Valg vi har tatt:

Kjeller:

Vi har fjernet støp i underkant vindu og satt inn et nytt vindu som passer bedre til det vi mener har vært opprinnelig åpning.
Den gamle kjeller(stove)døren har fått et værlag på utsiden for beskyttelse.
Hele kjellerinteriøret er kalket opp.

1.etasje:

Det er byttet to sperr, og et er reparert på plassen. All troa på vestsiden av kjøkkenet ble tatt ned, og det som var bra ble gjenbrukt.
Det ble lagt inn en ny sperrestokk på kjøkkenet mot vest.
I bislaget har veggen mot vest fått nye spikerslag og ny kledning. Erlend fant et gammelt vindu på lager som passet perfekt i dimensjonene som originalvinduet må ha hatt.

Før restaureringen. Gavlveggen mot nord var etterisolert og kledd med bord i gran.

Vindusåpningen i kjelleren har endret format i nyere tid. Vinduet er nå tilbakeført til opprinnelig åpningsmål basert på sporene på stedet. Kjellerveggene er kalket innvendig som før.

Ytre og indre kjellerdør. Den indre er sannsynligvis den gamle stovedøra fra etasjen over.

Elektro

Vi har ryddet opp i gamle ledninger, og skjult dem bedre. Vi har tilført et bord øverst på veggen mot øst i kjøkkenet, for å skjule føringer. Vi har valgt svart vevd ledning og nye bakelitt stikkontakter. I et gammelt lampepunkt i taket har vi satt inn en «skomakerlampe» som Erlend hadde liggende. Vi vet ikke hva slags lampe det har vært.

Brann – Brannvarsler er installert.

Eksteriør:

Nordveggen har fått nytt tidsriktig panel.

Hele taket har fått ny torv med knotteplast under og ny never over det hele. Gamle fotografier viser takrenne mot vest, som stikker langt ut på hver side. Det er uvisst hvor lenge den var på plass.

Beskrivelse av Erlend Slåtten, ansvarlig tradisjonshåndverker:

Kjøkkenstova består av ein laftekasse med eit påbygg i bindingsverk panelt og isolert med lauv. Ved inngangen er det bygd på eit vindfang. Arbeidet starta med å demontere torvtaket. Her dukka det opp nokre uføresette roteskadar. All tro over kjøkkenet mot sørvest vart demontert. Sperrestokken var rotne av og tre av sperra over kjøkkenet mot vest var rotne. Sperrestokken på kjøkkendelen vart bytta. To sperr vart bytta i full lengde og eit vart spunsast. Alle sperreendane mot vest og nokre mot aust måtte spunsast ved utstikket.

Kjøkkendelen som er oppbygd i grovt bindingsverk/stavbygg har innvendig panel. Her har det vore isolert med bjørkelauv i vegg og opp under taktroa. Det vart tilbakeført lauv i taket. Det ligg takpapp mellom lauv og yttertro. På pappen var det skrive på to namn. Dette vil eg anta er snekkarane som røyste/innreda Kjøkkenstova. Det var montert nytt tro over kjøkkendelen mot vest og eit nytt albord på heile langsida. Taket vart tekt med eit nytt torvtak med papp, plast, never, torvhald i kjerneved og einekrokar.

Sprekkdannelse i gavlvegg mot nord ble utbedret

Det elektriske anlegget ble forbedret

Ulike generasjoner gulv blir liggende i kjøkkenet.

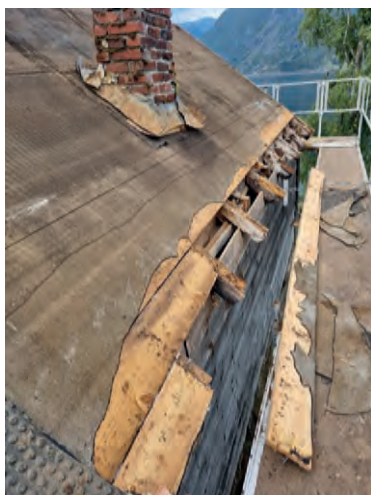
Gavlveggen mot nord var kledd med granbord, desse vart bytta ut med furubord. Under demontering av granborda fann vi dei gamle originale spikerhola. Den nye kledningen har no fått same dimensjon og lik plassering som den originale.

På vindfanget vart veggen mot vest bytta. Her vart ein nyare grankonstruksjon bytta og vi fekk rekonstruert veggen etter spor og funn. Veggen har no fått nye spikarslag i rett dimensjon, ny kledning i furu og eit nytt vindaug i meir original storleik.

Inne i stova var det stor sprekk i méddraget mellom tømmeret og brøstmora mot nord. Beiteskiene i vindaugsopningane var for lange og måtte kappast. Vindaug måtte demonterast og beiteskier og spikarslag justert. Nova på brøstmora var dårleg mot vest. Her monterte vi ein bindhake på utsida for å sikre for utbøying.

Det åpenbarte seg en hel del råteskader da taket ble åpnet opp.

Original papp og råtne sperreender.

Signatur etter forrige taktekker.

Råtne sperreender ble spunset.

Ny papp og kantnever.

Ny torv ble tatt ut lokalt,

Omnen i stova vart demontert og restaurert. Den har fått installert varmeelement som er styrt frå sikringsskapet i gamlestova. Pipa fekk montert nytt bly over tak.

Det meste av el-installasjon vart bytta, det vart bruke stoffkablar og bakelitt brytarar.

Alle vindauga vart restaurerte og alle faga vart demontert, oppatt kitta og mala.

Kjellaren er i god stand. Her fekk veggane ny kalk. Ytterdøra fekk montert panel utvendig, dette for å verne døra mot regn. Vindauge i kjellaren mot vest vart bytta til eit i meir original storleik. Mål på utvendig karm var synlege i den gamle støypen.

Vêrutsette bygningsdelar vart behandla med linolje.

Nordveggen grankledning og isolasjon fra senere tid ble fjernet og erstattet med kledningsbord i furu.

I vindfanget ble veggen mot vest fornyet. Her også her ble nyere grankonstruksjon skiftet ut og vi fikk rekonstruert veggen etter spor og funn.

Samtlige vinduer ble tatt ut og restaurert etter antikvariske prinsipper.

Funn:

Taket innvendig i stova har originalt hatt tapet/papp synleg under troet. Golvet på kjøkkenet har delvis vore bytta.

Det har vore isolert med lauv i bindingsverket på kjøkkendelen. Veggane på kjøkkenet har hatt innvendig tapet/papp mot tømmeret. Spor etter original asfaltapp på taket.

Døra til kjellaren er ei labankdør av typen som er vanleg i slike stover og kan ha blitt flytta ned i kjellaren når dei utvida dørøpninga til stova. Utvidinga av dørøpninga vart truleg gjort då stova vart røyst i Astruptunet.

Jan Inge Dvergsdal og fra Slåtten Grind & Laft AS legger torvtak.

Alle bygningsdeler som har blitt skiftet ut har blitt erstattet med samme materialkvalitet og håndverksmessig utførelse som opprinnelig.

Kjøkkenstova ferdig restaurert

GAMLESTOVA

Innledning

Gamlestova er trolig den eldste bygningen i tunet. Det er en gammel røykstove fra 16- eller 17-hundretallet. Dendrokronologisk prøve vil gi en mer nøyaktig datering. Den skal ha blitt flyttet hit omkring 1850 da det ble etablert husmannsplass her. Da Astrup overtok stedet i 1913 var den i svært dårlig forfatning. Likevel bodde familien her frem til Kjøkkensova sto ferdig i 1914.

Engel fikk bygd peis i 1935. Det må ha blitt murt ny pipe i den anledningen. Pipen var tidligere nærmere mønet og lenger syd. Engels peis måtte imidlertid rives i forbindelse med istandsetting av bygningen rundt 1989, men det ble murt opp en ny inspirert av den gamle. Arbeidene ble utført med sysselsettingsmidler.

For bygningshistorikk se NIKU Oppdragsrapport 141/2016

Det finnes en rekke gamle fotografier av Gamlestova, i tillegg til Astrups malerier. Disse har vært en svært viktig dokumentasjon for prosjektet.

Epletre i blomst, 1926-27. Kjøkkenstova lengst til venstre, deretter Gamlestova

Funn vi har gjort:

Kjeller:

Da vi startet prosjektet var det nesten uråd å komme inn under bygningen. Døråpningen var murt igjen, men var godt synlig i murverket mot nord.

Da vi fikk åpnet døråpningen så vi at det var lagret var mye løs stein og en del materialer her. Vann fra terrenget i syd hadde i årenes løp dratt med seg sand og leire som til dels fylte sydenden av kjelleren.

Ved opprydding, utgraving og funn av steingulv ble det klart at dette opprinnelig har vært en tradisjonell jordkjeller med forgang. Stovas stubbloft har ligget direkte over som tak i jordkjelleren – i alle fall så lenge tømmerkassen har stått over. Det ble også funnet teglsteinsrester – trolig fra den originale peisen.

1.etasje:

Det er minst 3 ulike typer laft. Det viser at bygningen har blitt reparert over tid. Det er spor etter heving av taket, noe som trolig er gjort før Astrups tid.

Det er tydelige spor etter original-peisen på lafteveggene, samt spikerfeste og spor etter peishyllen i tre. Blyantstrekene på veggene ved peishetten må

Gamlestova før restaureringen. Liggende kledning på hele østfasaden.

Spor etter tidligere åpning i grunnmuren mot nord.

Pipe og peis måtte demonteres for å gjøre den nødvendige hevingen av bygget mot sørøst.

være fra muringen av 1989-peisen, hvor hellingen på den opprinnelige peishetten har blitt markert, for å få den likest mulig den opprinnelige. Sporene er bevart.

Eksterør:

På gamle fotografier ser vi at lafteveggen mot øst opprinnelig har stått eksponert. Den ble panelt først i 1962, ifølge fotografier.

Gamle fotografier viser at pipen ikke har vært pusset. Pipen ble flyttet lenger mot nord da Engel bygde peis.

Valg vi har tatt:

Kjeller:

Jordkjelleren er rekonstruert og murt opp etter funn på stedet. Steingulvet ble funnet intakt etter utgraving.

Stikker er satt inn mellom steinene og danner opplegg for hyller, slik det ble gjort tradisjonelt – uten at vi har belegg for at det har vært slike her. Ytterdør er laget som kopi av jordkjeller-dører i omegn. Innerdøra er gjenbruk av en gammel ytterdør som ble funnet i kjelleren. Denne er kalket på innsiden og kan være den gamle kjellerdøra som har stått vest i Borgen. Den ble bygd om til bruk i stedet for kast. Fiskebeinspanelet er nytt, basert på spor. Er det?

1.etasje:

Vi har valgt å tilbakeføre gulvet med bord tilsvarende de vi ser på gamle fotografier. Gulvet vi fjernet hadde smale bord, trolig lagt i forbindelse med arbeidene i bygningen i 1989.

Det var nødvendig å rive peisen som ble bygget ca 1989, slik at bygningen kunne heves 25cm etter sig/terrengvekst. Gulvet er istandsatt med nye sviller, gulvbjelker og stubbgulv. Noe materialer er gjenbrukt. Det er murt ny peis. Ved hjelp av gamle fotografier har peisen blitt likere originalen enn 1989-peisen, bla. med peishylle i tre. Steinen vi har brukt

Store deler av muren måtte mures på ny.

Den nye muren og det opprinnelige hellegulvet som åpenbarte seg underveis.

Tilbakeføring av kjeller med forgang

kommer fra et restlager etter Helle teglverk, som ble avviklet i 1978. Det er ikke usannsynlig at steinen i Engels peis kan ha kommet fra de lokale Vårdal eller Helle teglverk. (Det finnes for øvrig mye interessant dokumentasjon om disse teglverkene) Formatet på steinen er noe større enn steinen som originalt ble brukt – det vises også på sporene på veggene.

Vi ser på de gamle fotografiene at steinen er mer uregelmessig enn vår stein, og at fugene er svært ujevne. Engel kan ha benyttet gjenbruksstein til peisen hun fikk murt, - en mulig forklaring på utseendet. Det er gjort et forsøk på et tilnærmet utseende. Vi har flere gamle fotografier av originalpeisen, men kun ett fotografi viser antydningssvis nedre del mot gulvet. Det har blitt tolket at det kan ha vært et rulleskift nederst. Vi har murt med rulleskift. Hundvebakke mener å huske at det har vært løpeskift helt ned, noe som også stemmer med antydning på hans oppmålingstegning.. Peisen fra 1989 hadde også løpeskift nederst. Rulleskiftet får være vår signatur på peis nr 3 her!

Vi har valgt å ha en luftespalte mellom murverk og laftevegg. Dette fører også til at sporene etter originalpeisen er synlige. Vi har valgt å sette inn brannmursplater mot lafteveggene for at peisen skal kunne brukes forsvarlig.

Gamle bilder av Engels peis fra 1930-tallet ga nyttig informasjon.

Ny peis under oppmuring

Peisen ved oppstart restaureringsarbeider. Ny peis

Peis og pipe er murt av Nicklas Milert. Det har vært svært krevende å etterligne den relativt sjuskete muringen på originalpeisen.

Eksteriør:

Kledningen på nordveggen er beholdt, den er original og i god stand. Vi har byttet kledningen mot sør, og fått et utseende som er basert på gamle fotografier. Vi har fjernet panel på østveggen, for å få tilbake opprinnelig utseende med eksponert laft der. Stående kledning i bislaget mot øst har også utseende etter gamle fotografier. Vindskiene er kopier, basert på de originale vindskiene, som ble funnet under et nyere sett vindskier.

Det har vært nødvendig å innføre takrenne på østsiden av taket for å skåne lafteveggen og bedet utenfor. Vi har valgt sink-renne fremfor tre-renne, fordi vi vurderte at den ble mindre fremtredende visuelt.

El-skap er nytt, og kledd inn.

Brannvarsler er installert.

Taket ble lagt om. Pipen måtte demonteres for oppmuring av ny pipe

Den gamle knotteplasten ble fornyet.

Demontering av kantskifer.

Nye og gamle vindski.

Beskrivelse av Erlend Slåtten, ansvarlig tradisjonshåndverker:

Gamlestova er ei tradisjonell sperrestove med eit stoverom og framsval. Gamlestova har vore restaurert i fleire omgangar tidlegare utan fokus på fundament og retting av konstruksjon. Hjørnet mot søraust hadde sige 25cm ned i terrenget.

Arbeidet starta med å demontere torvtaket, pipe og peis. Bjelkelaget har vore bytta med nyare material og var dårleg montert og stod delvis på steinsøyler og treklossar. Mot aust kvilte stova på nokre få steinpunkt. Vi kunne sjå spor etter inndelinga av det gamle bjelkelaget på det nye 6 toms golvet (6 toms golvet har først blitt lagt på dei gamle originale bjelkane, for så å bli demontert og lagt på dei nyare bjelkane). Det vart laga eit nytt bjelkelag med ramme under heile huset.

Sørøstre hjørnet ble hevet 25 cm (til høyre)

Framsvalen gjennomgikk omfattende restaurering.

Muren var utvaska og i dårleg stand, mykje grunna vasstrykket frå søraust. I muren mot nord vart det opna ei gamal nisje i muren. Etter litt forskning og utgraving fann ein murrestar og hellegolv frå ein eldre jordkjellar, denne vart rekonstruert. Fundamentet mot aust var veldig dårleg. Her vart det gravd godt ned, montert gode steinputer og laga ny gråsteinsmur med drenerande massar på utsida. Murane på stova måtte reparerast på alle sidene. Mot nord var murane nesten heilt nede før remontering. På grunn av sig i fundamentet hadde heile stova flytta seg 5 cm mot vest, dette vart flytta tilbake.

Laftet i hjørne mot søraust var dårleg. Det vart bytta ein svillstokk mot aust, den andre stokken vart spunsa. Svillstokk på sørveggen vart spunsa mot aust og stokk nr 2. bak peisen fram til døra vart bytta i heilheit.

Vi fann spor etter mose frå eit tidlegare stubbegolv og spor etter tidlegare demontert ramme under veggane. Heile stova vart retta, det vart montert nytt bjelkelag med meir originale dimensjonar. Det vart montert nytt stubbegolv med kvitmose. Stova fekk tilbakeført eit nytt furugolv av breiare bord. Golvet er lagt med avsmalning og har handhøvla not og pinn. Golvet vart spikra med klippspiker.

Nye sviller og bjelkelag. Legging av gulv, med mose i stubbloftet.

Håndhøvlede bord- kopi av det opprinnelige gulvet.

Gamlestova ferdig restaurert med nytt gulv.

Framsvala fekk nye rammer og bjelkar. Vi bevarte alt som var mogleg av originale material og bytta ut nyare spikarslag med hogd furu i rette dimensjonar. Det nyare golvet som låg der vart bytta.

Det vart valt å rekonstruere den originale peisen til Engel. Her vart det støypt eit fundament for peisen i betong under golvet. Peisen vart rekonstruert med tanke på moglegheita for at den kan brukast. Det vart leita etter rett type stein. Peisen og pipa er mura med kalkmørtel.

På veggen mot aust vart det valt å ha synleg tømmer. Nordveggen har original kledning og fekk berre tilført eit nytt bord nedst. Vestveggen var av nyare furubord og vart remontert. På framsvala prøvde vi å rekonstruere den gamle utsjånaden med ståande kledning mot aust og breie bord med avsmalning mot sør. Kleding vart spikra med klippspiker.

Ny kledning mot sør. Bredde på bord med bakgrunn i gamle foto.

Vinduer ble restaurert etter antikvariske prinsipper. Ny dør utformet basert på tilsvarende dører i distriktet.

Nyoppmurt grunnmur og nytt opplegg for bjelkelag

Det vart laga ei ny ytterdør med gjenbruk av labankane som er frå ei enda eldre dør (truleg frå originaldøra). Når vi opna kjellarrommet fann vi ei dør med spor etter fiskemønsterpanel og innvendig kalk. (Det kan vere ein av dei gamle kjellardørene til Borgen med tanke på same mønster og innvendig kalk). Denne vart tilpassa og montert som innerdør i jordkjellaren. Det vart laga ei ny ytterdør i jordkjellaren med ei kjellardør frå Midttunet som inspirasjon.

Nye vindskier vart montert mot sør med ein endepofil som har vore på stova tidlegare.

Taket vart tekt med ny papp og plastundertak med nye al torvhald i furu og einekrokar.

Ljoren i taket hadde ei sprekke, så den fekk nytt glas.

Vindauga vart restaurerte med tanke på å bevare mest mogleg av det originale.

Det vart montert sikringsskap i framsvala skjult bak ei treluke med knaggar. Stova har nytt elektrisk anlegg og brannvarsling. Til peisen er det laga eit flyttbart varmeelement til bruk utanom sesong.

Gamlestova ferdig restaurert, med tilbakeføring av østfasade med kombinasjon synlig laft og stående kledning.

Den nye forgangen med to nye dører. Det gamle hellegulvet synlig. Befaring med Astrid Opsal, kulturminnefaglig rådgiver i prosjektet.

BORGEN

Borgen før og etter restaureringen.

Se NIKUS rapport 141/2016 for mer omfattende bygningshistorikk. Vi supplerer imidlertid bygningshistorikken noe med funn og observasjoner på bl.a. gamle fotografier.

Innledning:

Da Nikolai og Engel flyttet til tunet stod Nilsstova og en vedsjå med utedo på plassen der Borgen står i dag. Nilsstova ble innlemmet i Nikolais nybygg, Borgen, som ble påbegynt i 1918, etter husmannen Niels død. Vedsjåen/skykja ble stående helt til det måtte vike plassen for Engels tilbygg i 1935-36. Nikolais mange brev kaster lys over byggeprosjektet hans, som strakk seg over mange år, pga vanskelig økonomi og mangel på byggematerialer. Tankene og idéene hans bærer preg av eksperimentering og drømmer. Tegningen hans av Borgen fra 1924, som var vedlagt et brev til vennen Per Kramer, viser hvordan han håpet det skulle bli når det ble ferdig.

Bygningen sto lenge kun på murte pæler. Et fotografi fra 22.januar 1921 viser denne situasjonen. I mai 1922 var arbeidene med kjelleren i gang; det ble sprengt og støpt, i følge brev til Per Kramer.

Da Engel rev den gamle vedsjåen/skykja i vest for å lage tilbygg, gjorde hun flere endringer. Hun tok ned Nikolais bro til atelieret, og bygde en «svalgang» hvor taket løp over inngangsdørene på hver side - både til gangen og til stua i nybygget. Svalgangen skal ha vært gjennomgående før kjellertrappen ble ført opp her, ved hjelp av naboen Fluge. I svalgangen ble det oppbevart litt redskap, sinkbøtter og kar for grisemat. Broen til atelieret ble reetablert en gang før 1950, og fikk løpe over taket på «svalgangen» I 2015 ble det laget ny bro – kopi av den som lå der før.

Da den gamle vedsjåen forsvant, bygde hun en ny på østsiden av bygningen, samt en utedo et stykke bortenfor. Vedsjåen var adskilt fra resten av huset med en mellomgang med dør ut til uteplassen i sørøst. For å komme til vedsjåen gikk det trapp ned fra samme uteplass. På 1950-tallet ble vedsjå-

Borgen med vedsjå mot vest

Borgen med med nytt tilbygg mot vest.

en revet og det ble bygd soverom for Engel, på de samme murene som vedsjåen hadde hatt. Mellomgangen ble beholdt, det ble lagt dekke i plan med gang-gulvet og taket ble hevet. Veggene inne ble kledd med hunto-nittplater og tapet. (Det finnes en skisse av møbleringen, hvem har den?) Den gamle nedgangen til vedsjåen ble fylt igjen.

Engel fjernet også overlysvinduet i atelieret – etter 1936/før 1950, trolig 1939-1940.

Det foregikk mye i kjelleren på 1980-tallet i regi av kommunen. Frem til ca 1983 var det potetkjeller og bryggerhus her, også med badestamp/badekar. Det ble kafé-drift i kjelleren i 1984, og det ble lagt skifergulv med varmekabler i 1985. I 1988 ble det gravd/sprenget ut kjeller under Engels soverom i øst. Det ble lagt ned vann og avløp for toaletter og kjøkken, Ytterveggene mot terreng ble samtidig blendet med LECA, med lufting mot originalmur – trolig i håp om mindre synlig fukt (!). Lecaen er nå fjernet, og originalmurene eksponert.

Vinteren 1990 ble det gravd ut kjeller under Engels tilbygg i vest, og kaféen ble utvidet.

Det har vært umulig å tilbakeføre bygningen til et bestemt årstall, fordi den er så sammensatt og har blitt endret veldig mye over tid. Nikolai, Engel og kommunen/museet har satt sitt preg på bygningen etter tur, og alt forteller historie. Vi vet det har stått en gul 50-talls-innredning med respatex-benk på kjøkkenet i Nils-stova (Kaisa). Denne ble fjernet i forbindelse med at Nils-stova fikk nytt tak og taksperrer 1983-84. Generelt vet vi lite om endringer som har skjedd i rommene i Borgen. Derfor er det riktigst å la alt stå som det gjør, uten å gjette på hvordan overflater og møblering kan ha vært tidligere. Lasuren på veggene – i alle fall den lyseblå - skal ha kommet på 1980-tallet, utført av barnebarnet Siv Astrup, som jobbet som guide i tunet i 5 somre i første halvdel av 1980-tallet.

Firda, 2. februar 1990

Kaféen før utrydding og ombygging.

Ifølge brev fra Siv, var bygningen da i elendig forfatning. Da rant vann nedover veggene, for taket var utett. Det var mugg i Nilsstova. En av veggene der var rast sammen – senere reparert 1983-84. Det skal ha vært en lyseblå huntonitt på veggene (uklart hvor - Nilsstova? Engels fin-stue? Mulig Siv husker), som bulte etter fuktpåkjenning og måtte fjernes. Veggene ble lasert for å få det litt mer presentabelt, ifølge Siv.

Vi har ønsket å gjøre så lite som mulig med Borgen. De viktigste endringene vi har gjort er i atelieret, hvor overlyset er reetablert. Overlyset var svært viktig for Nikolai, og denne tilbakeføringen gir dagens publikum et inntrykk av arbeidslyset slik det var. På gamle bilder ser vi at takene utenfor ateliervinduene – som også benevnes av Nikolai som «altaner», var tekket med bølgeblikk. Vi tror dette var for å reflektere lys inn til atelieret. Dette har vi også tilbakeført.

Kjelleren er rehabilitert etter omfattende soppsanering. Kjøkkenet har fått ny plassering med mer lys og bedre ventilasjon. Toaletter og teknisk rom er også nye.

Kjelleren på Borgen ble ryddet ut.

Under utflytting og rivning kom det frem mange spor etter tidligere vannskader

Funn på stedet:

Kjeller:

Nikolais originalmurer fra tidlig 1920-tall står fortsatt. Kjellerrommet under Engels tilbygg mot vest ble gravd ut ca 1990, for å utvide kaféen, som ble etablert tidlig på 80-tallet.

I rommet under Nilsstova – som ikke er overflatebehandlet – kan vi lese progresjon i Astrups støpings-arbeide, der vi nå har fuget sprekker. Det lille vinduet mot øst er videreført fra Nilsstovas opprinnelige kjeller. Døråpningen mellom kaféen og toalettene er den opprinnelige inngangen til kjelleren. Denne er tegnet inn på Astrups fasadetegning fra 1924, men sees ikke på hans plantegning. På plantegningen er det tegnet åpning mot nord, men det er ikke spor etter åpning i nordveggen.

I forbindelse med soppsaneringen i kjelleren ble det funnet einerisolasjon i stubbloftet. Mose var trolig for dyrt. Det ble ikke funnet spor etter smågnagere i dette stubbloftet i motsetning til i andre bjelkelag, fordi de ikke trives i stikkende einer. Einerisolasjonen er beholdt bak ny svart tjærepapp og himlingsbord.

Det var noe gråblå-pigmentet kalk(?) i himling over deler av kjeller mot Engels tilbygg i vest. Se spor på drager som er beholdt.

1. etasje:

Det er ikke gjort vesentlige funn av bygningshistorisk interesse i 1. etg. Da sikringsskap ble flyttet fra under trappen, ble det reetablert hyller i skapet der det stod, basert på spor.

2. etasje:

Det er ikke gjort vesentlige funn av bygningshistorisk interesse i 2. etg.

Atelieret:

Spor etter Nikolais overlysvindu var tydelige.

Rivning av vegger på i østre del av kjeller for å kunne planlegge videre tiltak. Her var tilstanden dårlig med fukt, mugg, manglende luftsirkulasjon og museskader i vegger og tak. Mycoteam ble involvert til å analysere funnene. Ingen alvorlige funn.

Valg vi har tatt:

Kjeller:

Det var behov for omfattende soppsanering etter stor fuktgjennomgang i kjellervegger og gulv over mange år. Det var nødvendig å strippe kjelleren helt, og etablere ny isolert himling, kjøkkeninnredning, toaletter og teknisk rom. Kjellergulvet ble pigget opp og føringsveier, drenerør og varmekabler ble lagt i nytt plass-støpt gulv. Da vi startet prosjektet var det skiferheller på gulvet, men vi vurderte at et støpt gulv ville gi et bedre kjeller-preg – trolig mer autentisk. Vi vet ikke om det også kan ha vært jordgulv på Nikolais tid.

Nye toaletter har fått farger inspirert av Astrups fargepallett. Nytt teknisk rom har samlet vann og strøm.

Store deler av kjellerveggene var hvitmalte fra før (trolig i forbindelse med kafé-drift), og dette er videreført. Rommet under Nils-stova er bevart ubehandlet for å vise murens opprinnelige karakter. Den støpte forsterkingsbenken mot syd var der fra før, men vi har støpt en ny for å ivareta drenering. Benken brukes til sitteplass. Det er viktig at veggene kan inspiseres for fukt, og at de fortsatt får puste. De må ikke overflatebehandles. Vi har også murt en liten avlastningsvegg mellom Nilsstova og «resepsjonen».

Fordi kafékjøkkenet fra 90-tallet måtte saneres pga sopp, benyttet vi anledningen til å flytte plasseringen av kjøkkenet fra under Nilsstova til kjelleren under Engels tilbygg i vest. Dette har gitt et større og bedre rom, bedre lysforhold og oversikt over gjester som kommer og går. Innredningen har fått et moderne formspråk og er spesialbygd. Det er ønskelig at den beholdes umalt og får mørkne naturlig, sammen med øvrig innredning. Ventilasjon fra komfyr er ført skjult ut i «svalgangen».

Saneringen ble utført med grundighet. Ingen alvorlige sopppforekomster ble avdekket.

Tidligere utførte fuktsikringstiltak mot sør.

Sanerings-og rivearbeidet ble alt i alt langt mer omfattende i Borgens kjelleretasje enn forventet.

Da vi rev 90-tallskjøkkenet under Nils-stova, åpenbarte det seg en gjenmurt dør fra Nikolais tid, som vi kunne åpne. Dette har gitt oss bedre flyt i planløsningen.

Vi fikk mulighet til å gjeninnføre en bryggerpanne i kjelleren. Den er donert av Kari Astrup Geelmuyden (Kaisa), og minner om den som opprinnelig stod der, ifølge henne.

1.etg:

Det er viktig å beholde interiørene som de er, og vi har kun utført det nødvendige – i hovedsak reparasjoner.

Belistning rundt vinduer i stovene mot nord var av nyere dato, og svært simple. De er skiftet og utført som kopi av eksisterende dørlister. Dør mellom blå-gangen og kjøkkenet i Nilsstova er reparert ved vrider. Brannmur med røykrørgjennomgang over komfyr på kjøkkenet er reparert (kommer med Niklas). Bør stå umalt. Nyere laft på kjøkkenet er fra reparasjon i 1983-84. Vi har lagt inn ny ramme/bunnsvill på yttervegg og forbedret (?) mur under.

Konstruksjonen er reparert/forsterket/fornytt og har medført at flatbrødskapet i gangen måtte forskyves noe ut i rommet. Det er også gjort inngrep ved yttervegg i gangen – Nytt treverk males i riktig farge.

«Svalgangen», som ble bygd av Engel samtidig med tilbygget i vest, har fått ny ytterdør, mer solid og forfinet enn den svært simple finér-døren som stod der. Vi har endret gangen ytterligere, fordi det var praktisk å ha avtrekk fra det nye kjøkkenet her. Gulvet er nytt.

Engels soverom, som ble bygd på slutten av 50-tallet. Vi har valgt å beholde panelet på innerveggen, som tidligere var panel i gangen mellom stue og soverom. Gangen ble revet på 1980-tallet, og det var lite igjen

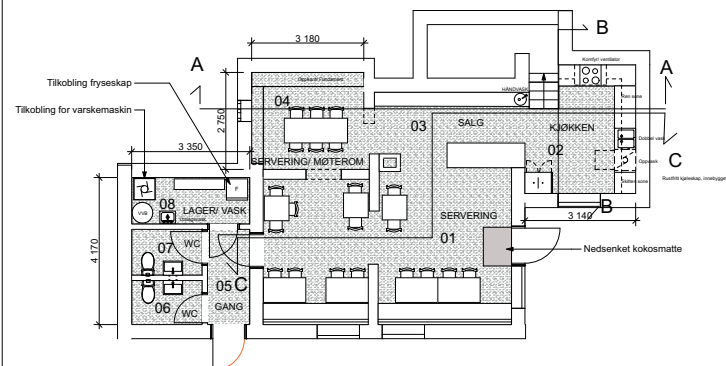
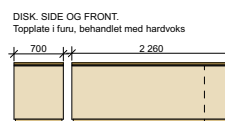
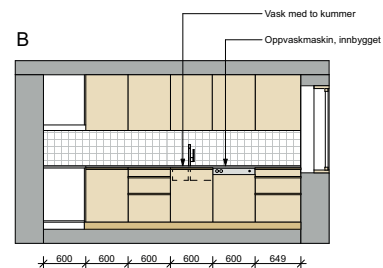
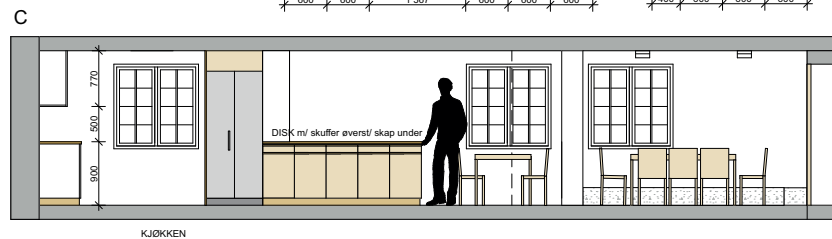
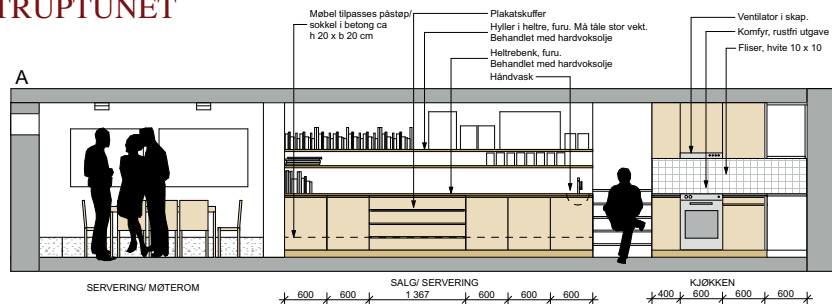
Ny bæring bak flatbrødskapet før den ble malt blå. Spunsing i dørblad består umalt.

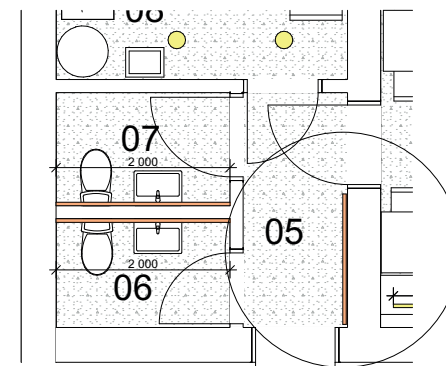
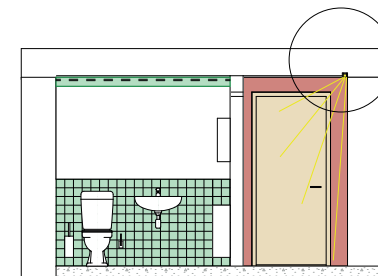
Prosessbilder. Sanerings-og rivearbeidet var omfattende i Borgens kjelleretasje.

ASTRUPTUNET

ASTRUPTUNET

BORGEN, UNDERETASJEN PLAN & OPPRISS NYTT INTERIØR

DATO: 27.02.2021

NB! TEGNING FOR FRISING.
Må kontrollmåles og gjennomgås med bruker/ eier før produksjon

ARKITEKTKONTORET **schjelderup & gram**

av det opprinnelige da vi startet prosjektet. Vi har valgt å ikke reetablere gangen, for å få et mest mulig funksjonelt og fleksibelt rom, som kan disponeres etter behov av drift og formidling.

Ytterveggene har fått vindsperre og trefiberisolasjon. Innvendig er det nå liggende glatt furupanel, inspirert av de plane tapetserte huntonittveggene som en gang var i Engels soverom. Det skal ha vært linoleum på gulvet i soverommet. Nå har vi lagt linoleum i hele rommet. Innredningen er ny.

2. etg

Det er viktig å beholde interiørene som de er her også.

Vi har valgt å sette inn vedovn i soverommet mot vest. Vi vet ikke hva slags ovn som stod der opprinnelig. Ovnene er donert av Ingeborg Slåtten Bråtvik. Vi har ikke funnet spor i gulvene under ovnene etter stiftede sinkplater. Det må ha ligget noe under ovnene, så vi har sannsynliggjort dette med patinerte sinkplater – men uten stift.

Det ble funnet et gjenblendt «hemmelig rom» over dør mellom de to soverommene i 2.etg., sett mot øst. Dette ble gjenfunnet på loftet i forbindelse med takarbeidene, og inneholdt dokumenter fra krigens dager.

Atelier:

Det har ikke vært overlys i atelieret på mange år. Vi vet med sikkerhet at kommunen la nytt torvtak på hele Borgen i 1968. På bilder fra Riksantikvarens arkiv tatt etter 1968, samt i 1976, kan det se ut som om det ligger plater på deler av strekket det overlysevinduet var. (Dette må vi spørre Hundvedbakke om, det er på hans fasadetegning!) Det opprinnelige overlysvinduet ble trolig fjernet av Engel kort tid etter hennes tilbygg i 1936. På fotografi tatt etter 1936 – kanskje på 1940-tallet – er det ikke overlys.

Ny planlødning, nye stedbygde møbler og kjøkken- og nye toaletter.

Utbedring av fundamenter mot sørøst, forsterket bjelkelag, drenering og utbedring av råteskader.

Utbedring drenering mot sør/ øst for å minske fuktgjennomtrengning i kjeller.

Alle utskiftninger er utført etter antikvariske prinsipper: skifte minst mulig og erstatte likt for likt.

Overlyset i atelieret ble værende kun en kort periode.

Det fantes gode fysiske spor etter utstrekningen av overlysvinduet. Gamle fotografier og malerier har også vært viktige kilder for utforming. Vi har valgt å reetablere overlyset, men i moderne utførelse – aluminium - pga vedlikehold. Vinduet er levert av glassmester Holvik og er overflatebehandlet med RAL-farge 8025 Blek brun. Det oppbevares et originalt trådglass fra det opprinnelige overlysvinduet i rommet.

Pipen i atelieret er murt opp på nytt tidligere. Dette er synlig i røykrørshullet og på gamle bilder (Ingeborg?) Det er spor etter brannmur. Vi har valgt å sette inn vedovn i atelieret, slik det tidligere har vært. Ovnene er donert av Nordfjord folkemuseum. Vi vet ikke hva slags ovn som stod der opprinnelig. Vi har ikke funnet spor i gulvene under ovnene etter stiftede sinkplater. Det må ha ligget noe under ovnene, så vi har sannsynliggjort dette med patinerte sinkplater – men uten stift.

På «loftet» har det vært nødvendig å reparere kryss-sperr som er opplegg for drager.

Elektro

Alle piper har fått innført trekkerør for strøm til varmeelementer i ovnene. Det er fornyet noen ledninger og stikk som har vært brannfarlige.

Brann

Det er utarbeidet brannteknisk notat (Norconsult). Det ble konkludert med at det ikke er vannkapasitet god nok for sprinkling. Det ville også være vanskelig å tilpasse sprinkleranlegg i interiørene. Vi har derfor kun etablert brannvarsling. Rømningsskilt er dessverre påkrevd.

Eksteriør: Vi har valgt å reetablere bølgeblikktak på den lille «altanen» mot syd. Her har det vært torvtak i mange år – helt tilbake til omkring 1940, ifølge gamle fotografier. Det vil bli noe mere regn-sprut på treverket enn med torvtak. Derfor er de nederste deler av treverket i fasaden overflatebehandlet med linolje for beskyttelse.

Rekonstruksjon av det overlyset i atelieret baserte seg på gode spor i bygget og på fotodokumentasjon.

Ny torvteking, utbedring av trekonstruksjoner og oppmuring/ pussing av piper: et svært omfattende arbeid ble utført på de ulike takflatene.

Torvtakene på Borgen er nå lagt nye. Av vedlikeholdsgrunner er det brukt knotteplast under torva, kun med never som pynt ved rafta. Pipene er nå reparert og pusset.

Det er innført takrenne og nedløp på «altanen» mot nord. Her er også tekkingen med nyere aluminiumsplater byttet ut med bølgeblikk i sink, som må være riktigere. Det er etablert takrenner på hele sørsiden av Borgen. Vi har fulgt NIKUs anbefaling fra 2016 om å innføre takrenner der vi har ansett det som nødvendig av bygningstekniske årsaker, for å skåne bygningen i størst mulig grad for fuktbelastningen - som stadig er økende. Utvendig panel er tilbakeført basert på gamle fotografier. Det var en del granpanel på Engels tilbygg, som nå er byttet til furu. Generelt er dårlig panel skiftet. Det som har vært bra er imidlertid beholdt, selv om det har vært beiset på et tidspunkt. Gjenstående panel på østsiden av Nils-stova er original, likedan gavlen over broen i nord. Vinduene har fått vannbord – delvis også sett på gamle fotografier – og de mest utsatte har fått diskret beslag.

På Astrups tegning fra 1924, samt på flere fotografier, sees 4 åpninger i panelet i atelierveggen mot vest. Det er imidlertid ingen spor på innsiden i lafteveggen etter vindusåpninger. Astrup kan ha spart ut åpninger i panelet med tanke på å montere vinduer senere?

Rekkverket på broen inn til atelieret har hatt ulik utforming gjennom tidene. Nikolais bro hadde brede langsgående bord. Vi finner det både på maleriene hans og på fotografi. Da Engel endelig reetablerte broen etter at den hadde vært nede i flere år, fikk rekkverket en mer organisk utforming av slanke bjørkestammer med skråavstivning. Vi har valgt å videreføre Engels utseende på rekkverket. Vi testet ut ulike alternativer, men estetisk ble det penest med Engels løsning, også fordi vi så oss nødt til å heve rekkverket noe av pålagte sikkerhetsmessige grunner. Selv om vi vet rekkverket har vært utført i bjørk tidligere, har vi valgt å bruke einer, for bedre holdbarhet.

Svalgangen mot sør ble utbedret og nytt avkast fra ventilator ble plassert her.

Foto fra tidlig på 1930-tallet viser rekkverket på broen utført i plank.

Foto av rekkverk bro på 1960-tallet, utført i bjørk. Foto: Erik Astrup

Det er drenert med knotteplast og drenerende masser.
Reetablert uteplass mot sørøst

Kjellertrappen til Engels vedsjå/potetkjeller i øst ble gjenfunnet i forbindelse med dreneringsarbeidene. Den var i hovedsak intakt, og vi har valgt å ta den frem, selv om den ikke fører inn til noe og ble fylt igjen da Engel fikk nytt soverom.

Vi har valgt å etablere en utekran på kjellerveggen i øst av hensyn til driften ute. Nødvenige ventiler fra de nye toalettene er kamuflert best mulig med «hetter» av panelbord.

Beskrivelse av Erlend Slåtten, ansvarlig tradisjonshåndverker:

Arbeidet med Borgen starta med i kjellaren hausten 2020. Alt av interiør vart frakta vekk. Det var oppdaga fukt på toalettavdeling og innerveggar og tak vart demontert. Her vart det oppdaga store roteskader, med angrep av sopp og skadedyr (mest mot sør). Etter nærare analyse vart det oppdaga fuktgjennomtrenging fleire plassar på sørveggen i heile kjellaren. Vinter/vår 2021 vart innvendige veggjar og tak i heile kjellaren demontert. Gamal dørøpning frå kjellar under Nilsstova mot nord vart opna. Utvendig av kjellarmuren mot sør og aust vart det grave ned så langt som det var forsvarleg mogleg, for å få på plass drenering og tetting for vatn. Innvendig i kjellar vart skiferogolv og alt av betonggolv demontert. Det vart lagt ny innvendig drenering langs murane og frå fuktige punkt til ein kum utvendig ved toalettdøra mot nord. Alt av gamle røyr og avløp vart demontert og bytta. Eit reinseanlegg for kloakk vart montert nede ved parkeringsplassen og tilkopla tunet.

Tydelige spor etter inngang til potetkjelleren førte til at vi valgte å rekonstruere trappen ved siden av inngangen til Engels soverom.

Det vart laga til eit teknisk rom under Engels soverom mot sør. Heile langveggen mot sør hadde ingen tverrvegg og hadde fleire store sprekker. Her vart det støypt ein ny tverrvegg som avlasting mellom kjellarromma under innerveggen mot vest til Nilsstova. På denne tverrveggen mot pipa vart det montert ein ny tredragar for golvbjelkane. Den gamle støypen i hjørne mot trappa nordvest var dårleg og vart forsterka med støyp. Det vart demontert og remontert ein ny større forsterkningsbenk langs golvet mot sør i Nilsstova. Dette for å skjule fjell som kjem fram i dagen og hindre fukt.

I kjellaren vart det støypt nytt betonggolv med slipt overflate og varmekablar.

Det vart laga to nye toalett og eit teknisk rom mot aust. Kjøkkenet vart flytta frå under Nilsstova til vest i kjellaren. Det vart montert nytt kjøkken og ny resepsjon innreiing. Det var fokus på god mest moglege synlege overflater og god lufting mellom trevirke og murveggar.

I himlingen fann vi spor etter stubbgolv isolert med einer. Taket blei isolert med trefiberisolasjon og panelt med kvitlasert furupanel. Kjellaren har tidlegare vore kalka og det viser spor etter kalk på bjelkar og stubbegolv. Innvendige betongveggar vart behandla med kvit silikatmaling. Trappegangen fekk ny isolasjon og vart vindtetta frå utsida. Det vart laga to nye ytterdører med fiskebeinsmønster nede i kjellaren og ei til trappeinngangen oppe. Vindauga i kjellaren vart restaurert og fekk ny kitt og oljebehandling. Ventilatorrøret til kjøkkenet vart montert under trappa i Engels påbygg og ut i svalgangen. Ved montering av rør dukka det opp eit rom under trappa fullt i gamle sko.

Alle vindaugsfaga vart demontert og restaurert med ny kitt og linoljebehandling. Vestveggen og delar av nordveggen på Engels påbygg var kledd med granbord, desse vart demontert. Nye kledningsbord i rein alfuru og

Samtlige dører og vinduer ble restaurert. Noen nye dører ble produsert.

meir original dimensjon vart montert. Vindauga fekk lister som likna på dei originale. (Det vart studert gamle bilete og kopierte lister etter dette.) Kledning vart spikra med blank firkanspiker.

For å få det meir historisk korrekt vart kledningen mot vest over kjellardøra demontert og bytta til smalare furubord og vindauga fekk ny innlisting.

Kledningen på nordveggen var bytta med nye furubord i same dimensjon. På loftdelen vart berre dei nedste dårlege borda bytta. Altanen mot nord hadde fått dårlege aluminiumsplater etter ein tidlegare reparasjon og det var teikn på lekkasje. Her vart det montert ny papp med lekter og gamle bølglekkplater. Det vart og montert sinktakrenner mot nord. Fundamentet til Nilsstova var svært dårleg. Her vart det laga nytt fundament. Det vart montert ei ny treramme under tømmervegg mot sør. Det vart laga ein spuns i første tømmerstokk i hjørne mot søraust. Vegg mot sør på Nilsstova fekk ny breiare furukledning med avsmaling. Kledningen blei spikra med klippspiker.

Loftsrommet ved gangbrua har ein bindingsverkkonstruksjon som hallar ned i austenden. Søyla som heldt takkonstruksjonen søraust hadde sige og hang på knappe 2cm. På austveggen på loftrommet vart panel og kledning demontert for å få konstruksjonen synleg. Søraust og nordaust i rommet vart det montert nye søyler for å sikre bygget. Begge sølene går heilt ned på kjellarfundament. Dette førte til ei ny synleg søyle i gangen nede. I hjørne nordaust mot pipa var det roteskadar. Her vart det bytta ein laftestokk mot vest. Denne er delvis synleg bak omnen inn på atelieret. Laftenova søraust var roten og det vart tilført ein bindhake for å binde sperrestokk og brystmor saman mot vest. Kryssperret (som er opp

Deler av loftskonstruksjonen bar sterkt preg av lappverk.

Ny sperr skal heise på plass.

Reparasjon sperr. Sammenføyning nytt gammlet

Sperret som vindaug et kviler på mot nord har tidlegare vore bytta og har ein litt mindre dimensjon enn dei andre. Det mangla og tettebord i toppen mellom veggen og sperret, dette er no montert. Eine sperret midt i takflata mot vest var dårleg og delvis av, denne vart bytta. På vestveggen vart det montert bruntrobord mellom sperra. Dører og vindaug vart restaurert. Det store glas et mot sør i atelieret hadde fått ei sprekk e og vart bytta.

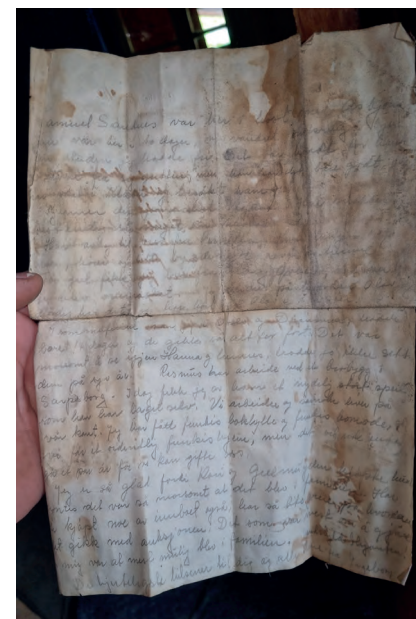
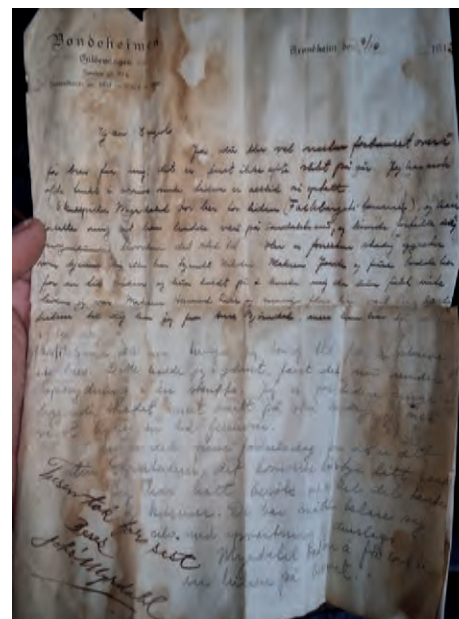
Engels soverom var ikkje innreidd då vi starta men har blitt brukt til grovlag er tidlegare. Tak og golv frå tidlegare restaurering var i god stand og blei bevart. Alle yttervegger vart strippa for panel og kledning. Veggane fekk vindduk, lufttekt og ny furukledning. Innvendig vart veggane isolert med trefiberisolasjon og panelt med kvistfrie furubord. Som interiør vart det montert kjøkkenbenk og hyller. Golvet har fått linoleumsbelegg. Ytterdøra fekk nokre nye panelbord nedst utvendig. Rommet har fått nytt elektrisk anlegg og innlagt vatn.

Utvendig var taket over Engels soverom i god stand og ikkje bytta. Elles vart alle takflater bytta med ny papp, plast, never, einekrokar og torvhald. Taket over Nilsstova fekk tilbakeført bølgeblekkplater på den flataste flata utanfor vindauga sør på atelieret. Det vart montert takrenner og nedløp på dei sidene vi meinte det var naudsynt. Pipa på Engels soverom vart mura på nytt over taket. Pipa ved atelieret fekk utvendig kalkpuss. Det vart laga ny gangbru til Borgen og atelieret med rekkverk i einematerial på dei eksisterande bjelkane som enno var av god kvalitet.

Det er tilført to nye vedomnar i Borgen, ein på loftet på Engels påbygg og ein i atelieret. Alle omnane i Borgen har fått montert varmeelement. Borgen har fått nytt brannanlegg. Sikringsskap er flytta frå Engels påbygg til teknisk rom. Det er tatt kontroll over elektriske installasjonar og dårlege punkt er utbetra.

Engels soverom har blitt bygget om til et fleksibelt og praktisk møterom/ kontor/ pauserom/ verksted.

Det ble underveis i prosjektet funnet flere brev og tegninger skjult i vegger og tak i Borgen.

GARDSFJØSET

Innledning

Gardsfjøset er oppført i en tradisjonell vestnorsk grindkonstruksjon med noe gjenbrukt materiale. Taket er tekket med bølgeblikk. Det er lokal tradisjon med utløer og sommerfjøs mellom innmark og utmark.

Vi ser samlinger med stein i terreng flere steder sør for tunet. Dette kan ha vært fundament for slike uthus, om de da ikke bare er rydningsrøys-er.

Vi finner ikke noe i arkivmaterialet fra Nikolais tid om fjøset. Det er trolig satt opp av Engel, kanskje en gang før krigen. Det ble mere husdyrhold etter at Nikolai døde.

Arbeidet med Gardsfjøset startet opp våren 2023.

Arbeide starta med å grave godt rundt murane. Det vart og fjerna skog, jord og røter nær fjøsen. Det vart laga naturleg fall vekk frå Sommarfjøsen. Murane vart delvis plukka ned og restaurerte.

Det har vært støpt gulv med møkka-renne innvendig. Det går en steinsatt forhøyning langs langveggen møt øst, hvor kyrne har stått.

Spor etter grimefestes ses i langsgående spikerslag.

Fordi bygningen ikke er i bruk, valgte vi å la være å støpe opp igjen gulvet. Det kan få ligge som ruin, beskyttet av bygningen forøvrig.

Muren under Gardsfjøset var dårlig mot nord og nordvest. Terrengtet i bakkant mot sør hadde vokst mye, og forårsaket råteskader på staver, spikerslag og underkant av panel. Steinhellen utenfor døren i sør ble funnet igjen under 30 cm under jord. I restaureringsprosjektet ble det utformet dype drengrofter på oversiden og langsiden langs murene.

Gardsfjøset er bygget i grindverk.

Gardsfjøset bar preg av fuktskader spesielt mot sør, der terrenget lå tett på trekonstruksjonene. Det støpte gulvet med renne ble beholdt som spor etter tidligere driftsform.

Det ble også fjernet skog, jord og røtter nær fjøset. Det ble etablert naturlig fall vekk fra bygningen. Murene ble delvis plukka ned og restaurerte.

Grinden lengst mot sør ble hevet ca. 20 cm og staeane ble spunsa/skjøtt. Det ble etablert nye langsgående spikarslag fra bjørketre i nærområdet. Dårlige kledningsbord vart spunset eller byttet. Vindskiene mot sørøst ble skiftet ut med nye. Taket ble beholdt.

Det er laget ny inngangsdør og ny møkkaluke mot nord, der det var åpning og spor etter hengsler.

Taket er originalt på bygget.

Det er spor etter grimefester på spikarslag på langveggar.

Det er ikke funnet spor etter tidligere bygning på denne plassen, men det utelukkes ikke.

Fjøset ble restaurert etter antikvariske prinsipper. Kun det som var nødvendig å utbedre ble skiftet ut.

Terrenget ble bearbeidet rundt bygget, spesielt mot sør, for å unngå at bygget blir belastet med fukt.

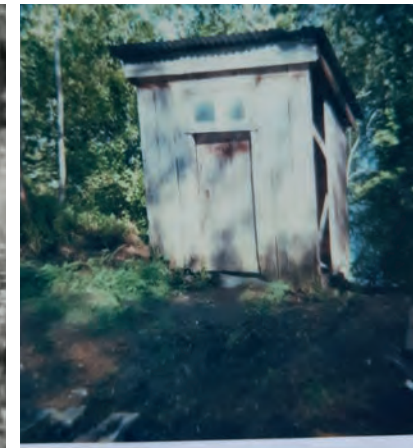
UTEDOEN

Da vi startet i tunet fantes det ingen utedo. Gamle fotografier viser doen, og spor av fundamentet lå intakt i bakken. Den lot seg fint rekonstruere på riktig sted, med takvinkel, panel, vindu og dør.

Kildene våre, familien og nabo Arne Reidar, har vært uenige om det var et eller to seter der. Et lite sete er det enighet om at det var. Setene er plombert for å hindre bruk.

Det var Engel som fikk bygd denne utedoen i forbindelse med at hun bygde tilbygget til Borgen og den gamle utedoen ble revet.

Det må ha vært en slipestein i tunet, men vi vet ikke hvor den stod. Vi har valgt å sette den opp ved doen.

Det fantes noe fotodokumentasjon av utedoen
Foto: Riksantikvaren 1968

Utedoen ble bygget på verksted og heist på plass.

Utedoen ferdigstilt med slipestein og vedstabel.

FLAGGSTANG

Fra Nikolais korrespondanse vet vi at det har vært flaggstang i tunet siden 1914. Utseende og detaljering på Nikolais opprinnelige flaggstang kjenner vi ikke, bortsett fra høyden - om den ble slik Engel ønsket - 42 alen, eller 13,8 meter. Vi kan lese mellom linjene i Nikolais ulike brev til Kramer at han kan ha vært bekymret når vinden tok tak i det store flagget på den høye og smekre flaggstangen.

I et familiealbum tilhørende Ingebjørg Astrup er det bilde fra innvielse av ny flaggstang i 1968. Dette var nok stangen som ble tatt ned rett før vårt prosjekt startet. Den ble nøyaktig målt opp av Bjarne Sunde, og vi har valgt å kopiere denne, 10,3 m lang, basert på denne dokumentasjonen - men også fordi den står bedre i vinden.

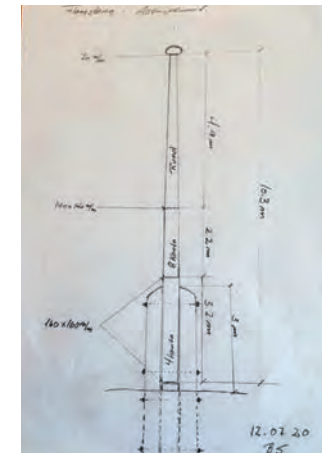
Flaggstangfundamentet ble byttet av Nedre Jølster Bilelag på 1990-tallet, fordi det var dårlig. Det ble laget som kopi av det som var. Vi har kopiert det på ny.

Flaggstangen fra 1968.

Fundamentet ble beholdt. Oppmåling av flaggstangen.

Den nye flaggstangen er en kopi av den fra 1968

Det endelige resultatet en vindstille dag.